

УМУМИЙ ЎРТА ТАЪЛИМДА ЎҚИТУВЧИЛАРГА БЎЛГАН ТАЛАБНИ АНИҚЛАШ ВА УНИ МОДЕЛЛАШТИРИШ

Эшонкулов Хамрокул Маматкулович

А.Кодирий номли Жиззах давлат педагогика университети.

ORCID 0000-0003-2573-6383

Аннотация: Мактабгача таълим, ўрта махсус, касб-ҳунар ҳамда умумий таълим муассасаларида ўқитувчиларга бўлган эҳтиёжни ижобий ҳал қилиш масаласи умумий ўрта таълим тизимини такомиллаштиришни оптимал тарзда режалаштириш асосида амалга оширилмоқда. Жумладан, мамлакатимиз ҳудудларида педагог мутахассислар тайёрлашга мослашган олий таълим муассасаларининг моддий базаси яхшиланиб, уларга ўқувчилар қабул қилиш ҳамда педагогик мутахассислар тайёрловчи олий таълим муассасаларидаги профессор-ўқитувчиларнинг илмий салоҳияти, ўқувчиларга таълим бериш тажрибалари оширилмоқда, илмлари мустаҳкамланмоқда. Шу билан бирга ҳудудий олий таълим муассасаларидаги педагогларни информатика, ахборот технологиялари, хорижий тиллар, ҳуқуқ, иқтисод, экология ва маънавият-маърифат каби замонавий фанлардан билим беришларига катта эътибор қаратилмоқда, аynи пайтда ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибасига асосланган ўқитишнинг янги педагогик ва ахборот технологияларига йўналтирилган масофадан ўқитиш технологияси йўлга қўйилмоқда. Шу асосда мамлакатимиздаги ҳамма таълим муассасаларида замонавий ахборот технологиялари ёрдамида дарсларни ташкил қилиш ўқувчиларнинг илмий дунёқарашини кенгайтириш, бир сўз билан айтганда, ўқувчиларнинг илм олишларини таъминлаш учун ватанимизда тўлиқ шароит яратилгандир.

Калит сўзлар: муассасаларидаги педагогларни информатика, ахборот технологиялари, хорижий тиллар, ҳуқуқ, иқтисод, экология, Мактабгача таълим, ўрта махсус, касб-ҳунар.

Бошланғич кўрсаткичларда таълим муассасаларидаги мутахассис ўқитувчиларга талаб маълум тизим ичидаги кўрсаткичлар орқали бошланғич ахборот сифатида қабул қилинади.

Умумий ўрта таълим тизимини такомиллаштиришни режалаштириш учун мамлакатимизда педагогик мутахассисларга бўлган талабни қайтадан ўрганиб чиқиш ҳозирги куннинг долзарб масалаларидандир.

Республикамизда ушбу соҳада қилинган илмий изланишларни кузатар эканмиз, ҳисоблашларда камчиликлар мавжудлиги, бундай вазиятда башорат қилиш орқали масалани аниқ ечимига эришиб бўлмаслиги, шу боисдан ўқитувчиларга бўлган талабни олимлар томонидан ўрганилган усуллар ёрдамида қайтадан кўриб чиқиб, уларнинг энг маъқулини танлаш асосида умумий ўрта таълим тизимини такомиллаштириш мумкин бўлади.

Бунинг учун, ҳудуддаги мактабгача таълим, ўрта махсус касб-ҳунар ўқув юртлирининг педагог мутахассисларга бўлган эҳтиёжни таҳлил қилиш керак бўлади. Республика статистика ҳисоби асосида Жиззах вилояти умумий ўрта таълим мактабларини таҳлил қилар эканмиз, 2000-2001 ўқув йили бошида 428 та вилоятда мактаб бўлиб, унда ишлаётган педагоглар сони 16120 нафарни ташкил қилган. Уларнинг кўпчилиги туман ва шаҳар марказларига тўғри келади. Масалан, Жиззах шаҳридаги мактабларда 1526 та педагог ишлаётган бўлса, бу кўрсаткич Зарбдор туманида 682 тани, Дўстлик туманида 633 тани ташкил қилади. Ушбу ўқув йилида вилоят бўйича 1 нафар ўқитувчига 12,5 нафар ўқувчи тўғри келадиган бўлса, Жиззах шаҳрида 16,06 нафарга, Фориш туманида эса 8,8 нафарга тенгдир.

2017 йилга солиштирадиган бўлсак, вилоятдаги умумий ўрта таълим муассасалари сони 526 та бўлиб, уларда таълим олаётган 229279 нафар ўқувчига 19155 нафар малакали педагог билим бермоқда. Жиззах шаҳардаги 30 та таълим муассасаларида 27290 ўқувчи бўлиб, улар 1851 нафар устоздан илм-маърифат олмоқдалар. Зарбдор туманидаги умумий ўрта таълим муассасалари 25 тага кўпайиб, улар 12769 нафар ўқувчини ўз бағрига олган ҳолда, 1020 нафар мутахассис-педагог илмидан баҳраманд бўлаётган бўлса, Дўстлик туманидаги 18 та таълим муассасасида ишлаётган 872 нафар ўқитувчи 11641 та келажагимиз бўлган ёш авлодни тарбияламоқда (2.1-жадвал). Ҳудудий таълим

муассасаларида ўқитувчи ва ўқувчиларнинг тақсимот коэффицентини эътиборга олган ҳолда, вилоятдаги умумий ўрта таълим муассасаларининг мутахассис-педагогларга бўлган талабни белгилаш коэффицентини аниқлаш формуласини қуйидагича ифодалаш мумкин:

$$\mathcal{E}_{mk} = \frac{F_m}{F_k} \cdot 100\% \quad (2.3.1)$$

F_k – таълим муассасаларида таълим берадиган ўқитувчилар сони;

F_m – таълим муассасалари сони;

\mathcal{E}_{mk} – 1 бирлик таълим муассасасига тўғри келувчи ўқитувчилар сони.

Ҳар бир таълим муассасасидаги 1 мутахассис ўқитувчига мос келадиган ўқувчиларни аниқлаш формуласи

$$\mathcal{E}_{yk} = \frac{F_k}{F_v} \cdot 100\% \quad (2.3.2)$$

орқали ҳисобланади.

Юқоридаги (2.3.1)-(2.3.2) тенгликлар асосида Жиззах вилояти таълим муассасаларидаги ҳолатни кузатар эканмиз, уларни 3 та гуруҳга бўлсак, унда Жиззах шаҳри, Пахтакор, Мирзачўл туманларидаги биринчи гуруҳга кирувчи ўрта таълим муассасаларидаги педагог мутахассисларга бўлган талаб, Жиззах шаҳри таълим муассасалари бўйича:

$$\mathcal{E}_{mk} = \frac{F_m}{F_k} \cdot 100\% = 0,1 \text{ ёки } 1 \text{ та таълим муассасасида } 73 \text{ нафар мутахассис-}$$

педагог;

Пахтакор тумани таълим муассасалари бўйича:

$$\mathcal{E}_{mk} = \frac{F_m}{F_k} \cdot 100\% = 0,2 \text{ ёки } 1 \text{ таълим муассасасида } 53 \text{ нафар ўқитувчи;}$$

Мирзачўл тумани таълим муассасалари бўйича:

$$\mathcal{E}_{mk} = \frac{F_m}{F_k} \cdot 100\% = 0,2 \text{ ёки } 1 \text{ таълим муассасасида } 47 \text{ нафар ўқитувчи}$$

фаолият кўрсатмоқда. Ўз навбатида, бир таълим муассасасидаги ўқитувчига нечта мос келадиган ўқувчилар сони қуйидагича бўлади:

Жиззах шаҳри таълим муассасалари бўйича:

$$1) \mathcal{E}_{\text{ук}} = \frac{F_K}{F_V} \cdot 100\% = 8, \quad 12 \text{ нафар ўқувчи};$$

Пахтакор тумани таълим муассасалари бўйича:

$$2) \mathcal{E}_{\text{ук}} = \frac{F_K}{F_V} \cdot 100\% = 7, \quad 13,4 \text{ нафар ўқувчи};$$

Мирзачўл тумани таълим муассасалари бўйича:

$$3) \mathcal{E}_{\text{ук}} = \frac{F_K}{F_V} \cdot 100\% = 7, \quad 12,7 \text{ нафар ўқувчидан иборат.}$$

Олинган натижалар мос равишда қуйидаги иккинчи гуруҳдаги туманлар таълим муассасаларидаги ҳолат қуйидагича:

Ғаллаорол тумани бўйича:

$$\mathcal{E}_{MK} = 0,4, \quad \text{яъни } 25 \text{ нафар ўқитувчи};$$

$$\mathcal{E}_{\text{ук}} = 8, \quad \text{яъни } 12,5 \text{ нафар ўқувчи.}$$

Зомин тумани бўйича:

$$\mathcal{E}_{MK} = 0,4, \quad \text{яъни } 23 \text{ нафар ўқитувчи};$$

$$\mathcal{E}_{\text{ук}} = 6, \quad \text{яъни } 14,4 \text{ нафар ўқувчи.}$$

Учинчи гуруҳ таълим муассасалари учун;

Арнасой тумани бўйича:

$$\mathcal{E}_{MK} = 0,2, \quad \text{яъни } 43,5 \text{ нафар ўқитувчи};$$

$$\mathcal{E}_{\text{ук}} = 8, \quad \text{яъни } 12,2 \text{ нафар ўқувчи.}$$

Дўстлик тумани бўйича:

$$\mathcal{E}_{MK} = 0,3, \quad \text{яъни } 41,8 \text{ нафар ўқитувчи};$$

$$\mathcal{E}_{\text{ук}} = 6, \quad \text{яъни } 15 \text{ нафар ўқувчи.}$$

Умуман вилоят ўрта таълим муассасалари бўйича:

$$\mathcal{E}_{MK} = 0,3, \quad \text{яъни } 32,9 \text{ нафар ўқитувчи};$$

$$\mathcal{E}_{\text{ук}} = 7, \quad \text{яъни } 12,6 \text{ нафар ўқувчи тўғри келиб, бу кўрсаткичлар } 1991-1992$$

ўқув йил маълумотлари асосида ҳисобланган.

Ахборотларнинг энг муҳими таълим муассасаларини педагоглар билан таъминлаш бўлиб, унинг асоси ўқитувчининг дарс соатлари ҳисобланади. Ўқув соатлар миқдори бир ўқитувчининг ўртача ўтадиган ҳафталик дарс соати билан белгиланади. Бу республикада 1-4- синфлар учун умумий ўрта таълим давлат таълим стандартига кўра (2.2-жадвал) 22-24 соатни ташкил қилса, амалдаги дастур асосида 5-11-синфлар учун 32-39 соатдан иборат.

Умумий ўрта таълим нинг давлат стандарти асосида Жиззах вилоятини таҳлил қилар эканмиз, умумий ўрта таълим муассасаларидаги ўқитувчиларнинг ҳафталик дарс соат миқдори қаноатлангирган ҳолда фанлар бўйича ўқитувчиларга талаб 78-82% ни, бошланғич таълим ўқитувчиларга бўлган талаб эса 95% ни ташкил қилади.

Жиззах вилояти бўйича мактабгача таълим, ўрта махсус таълим муассасаларида ишловчи ўқитувчиларнинг ҳафталик дарс соатлари миқдори қуйидаги жадвалда келтирилган:

4-жадвал

Жиззах вилояти таълим муассасаларида ишловчи ўқитувчиларнинг ҳафталик дарс соатлари миқдори

№	Фанлар	Ўртача ҳафталик соат
1	Ўзбек тили ва адабиёти	25,3
2	Математика, физика, астронмия	24,8
3	Химия, биология, география	18,6
4	Тарих, жамиятшунослик	18,5
5	Миллий мактаблар учун рус тили ва адабиёти	32,0
6	Жисмоний тарбия	24,6
7	Муסיқа ва ашула	23,2
8	Чет тили	22,9
9	Рус мактаблари учун рус тили	15,3

Мамлакатимизда мустақилликкача бўлган давргача умумий ўрта таълим тизимидаги камчиликлар ўрганилиб чиқилганда, асосан, рус тили муҳим ўрин эгаллаган. Фарзандларимиз ўз она тилини ўрганиш у ёқда турсин, ўз миллий кадриятларини ўрганиш ўрнига рус тарихини ўрганишга мажбур эдилар. Буни биринчи президентимиз И.Каримовнинг куйидаги сўзларидан ҳам англасак бўлади: «Кечаги тарихимизда бизнинг ғарб тилларини ўрганишимизда она тилимиз эмас, асосан рус тили воситачи бўлиб келди. Шунинг ҳисобига ҳозиргача, мисол учун, инглизча-ўзбекча ва ўзбекча-инглизча луғатлар йўк»¹. Ушбу жумлаларнинг таҳлили, мактаблардаги ҳафталик дарс соатларда номутаносиблик мавжудлигини, яъни ўқувчи ўз она тили ўрнига кераксиз фанларни ўқиши, орқали ўзининг она ватани тарихи, замонавий фанларни ўрганишдан маҳрум бўлганлигини, у фақат мактабни битириши етарли деган маънони англатади. Бунинг учтига мактабдаги ўқитувчилар илмий салоҳияти жуда паст бўлиб, бир ўқитувчи бир неча фандан дарс ўтар, эски дарсликлардан фойдаланилар эдилар.

Мустақиллик бошланган лаҳзаданоқ мамлакатимизда биринчи ва муҳим масала сифатида жисмонан баркамол, билимли, тарбияли фарзандларни тайёрлаш масаласи бўлиб, бунинг учун умумий ўрта таълим тизимини ислоҳ қилиш зарурати керак бўлди.

Мамлакатимизда Давлат ўрта таълим стандартининг ишлаб чиқилиши куйидагиларга асосланган:

- давлат ва жамият талабларига, шахс эҳтиёжига мослиги;
- ўқув дастурлари мазмунининг жамият ижтимоий тараққиёти ҳамда фан-техника ривожланиши билан боғлиқлиги;
- умумий ўрта таълим нинг бошқа таълим турлари ва босқичлари узлуксизлиги ва таълим мазмунининг узвийлиги;
- умумий ўрта таълим мазмунининг инсонпарварлиги;
- таълим мазмунининг республикадаги барча ҳудудларда бирлиги ва яхлитлиги;
- умумий ўрта таълимнинг мазмуни, шакли, воситалари ва усулларини танлашда инновацион технологияларига таяниш;
- педагогик тафаккурда қарор топган анъанавий қарашлар билан замонавий талабларнинг узвийлиги;
- ривожланган хорижий мамлакатларнинг таълим соҳаларидаги меъёрларини белгилашга оид тўпланган тажрибалардан миллий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда фойдаланишни йўлга қўйиш:

5-жадвал

Ўзбекистон Республикаси умумий ўрта таълим мактабларининг I-XI синфлари учун 2018-2019 ўқув йилига мўлжалланган таянч ўқув режа

Т/р	Фан йўналишлари ва ўқув фанлари	Синфлар ва ҳафталик ўқув соатлари										Ҳафталик умумий соат	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		11
I.	Филология фанлари	10	12	14	14	14	12	10	10	10	7,5	9	122,5
1.1.	Она тили ва адабиёт	8	8	10	10	9	7	5	5	5	2,5	4	73,5
1.2.	Ўзбек тили/рус тили		2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	20
1.3.	Чет тили	2	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	29
II.	Ижтимоий фанлар	1	1	1	1	3	3	4	5	6	4,5	4,5	34
2.1.	Тарих					2	2	3	3	3	2	2	17
2.2.	Дунё динлари тарихи									1	1	1	3
2.3.	Давлат ва ҳуқуқ асослари								1	1	1	1	4
2.4.	Одобнома	1	1	1	1								4
	Ватан туйғуси					1	1						2
	Миллий истиқлол ғояси ва маънавият асослари							1	1	1	0,5	0,5	4
III.	Аниқ фанлар	5	5	5	5	5,5	5,5	5,5	6	7	6	6	61,5
3.1.	Математика	5	5	5	5	5	5	5	5	5	4	5	54
3.2.	Информатика ва ахборот технологиялари					0,5	0,5	0,5	1	2	2	1	7,5
IV.	Табиий ва иқтисодий фанлар	1	1	1	1	2	6	8	9	9	7	8	53
4.1.	Физика ва астрономия						2	2	2	2	2	3	13
4.2.	Кимё							2	2	2	2	2	10
4.3.	Биология					1	2	2	2	2	2	2	13
4.4.	Табиёт ва география	1	1	1	1	1	2	2	2	2	1		14
4.5.	Иқтисодий билим асослари								1	1			2
4.6.	Тадбиркорлик асослари											1	1
V.	Амалий фанлар	5	5	5	5	6	6	6	4	4	4	2,5	52,5
5.1.	Муסיқа маданияти	1	1	1	1	1	1	1					7
5.2.	Тасвирий санъат ва чизмачилик	1	1	1	1	1	1	1	1	1			9
5.3.	Технология	1	1	1	1	2	2	2	1	1			12
5.4.	Жисмоний тарбия	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	21
5.5.	Чақирувга қадар бошланғич тайёргарлик										2	1,5	3,5
VI.	Касбий таълим										6	6	12
	Мактаб ихтиёридаги соатлар	0,5						0,5	0,5	1	1		3,5
	Умумий соатлар	22,5	24	26	26	30,5	32,5	34	34,5	37	36	36	339
	Амалий меҳнат машғулоти (кун ҳисобида)					6	6	10	16				

Умумий ўрта таълим давлат таълим стандартининг таянч ўқув режаси давлат таълим стандартининг таркибий қисми бўлиб, у таълим соҳаларини меъёрлаш ҳамда мактабнинг молиявий таъминотини белгилаш учун асос бўладиган давлат ҳужжати ҳисобланади. Таянч ўқув режаси ўқув фани бўйича бериладиган таълим мазмунини ўқувчига етказиш учун ажратилган соатларнинг минимум миқдорини белгилаб синфда муайян ўқув фани бўйича давлат стандартларига мос келиши керак.

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ўқувчиларнинг умумтаълим тайёргарлигига, савиясига қўйиладиган мажбурий минимал талабни белгилаб беради.

Давлат таълим стандарти таълим мазмуни, шакллари, воситалари, усулларини, унинг сифатини баҳолаш тартибини белгилайди. Таълим мазмунининг ўзаги ҳисобланган ДТС асосида мамлакатда фаолият кўрсатаётган турли муассасаларда (давлат ва нодавлат) таълимнинг барқарор даражасини таъминлаш шarti амалга оширилади. Давлат таълим стандарти ўз моҳиятига кўра ўқув дастурлари, дарсликлар, қўлланмалар, низомлар ва бошқа меъерий ҳужжатларни яратиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти ўзининг тузилиши ва мазмунига кўра давлат, ҳудуд, мактаб манфаатлари ва воситалари мувозанатини акс эттиради ҳамда, энг асосийси, ўқувчи шахси, унинг интилишлари, қобилияти ва қизиқишлари устуворлигини намоён этади.

Давлат таълим стандартини бажариш Ўзбекистон Республикаси ҳудудида фаолият кўрсатаётган мулкчилик шакли ва идоравий бўйсунушидан қатъий назар барча таълим муассасалари учун мажбурийдир.

Умумий ўрта таълим икки босқичдан иборат бўлиб, бошланғич (1-4-синфлар) ва умумий ўрта таълим (9-11-синфлар)ни қамраб олади.

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти бошланғич ҳамда умумий ўрта таълим ниҳоясида ўқувчилар эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг минимал даражасини белгилаб беради.

Ҳар бир синф якунида ўқувчилар эгаллаши лозим бўлган билим, кўникма ва малакалар таълим фанлари бўйича ишлаб чиқилган ўқув дастурларида ўз аксини топган.

6-жадвал

Умумий ўрта таълим да давлат таълим стандартининг

2018-2019 таянч ўқув режаси

№	Таълим соҳалари	Ўқув фанлари	Синфлар								Хафталик умумий соатлар	Жами соат	
			I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII			
			Давлат ихтиёридаги соатлар										
1	Филология	Ўзбек тили		2	2	2	2	2	2	2	2	16	544
2		Она тили ва адабиёт	8	8	10	10	9	7	5	5	5	67	2270
3		Чет тили					3	3	3	3	3	15	510
4	билимлар	Тарих					2	2	3	3	3	13	442
5		Давлат ва ҳуқуқ асослари								1	1	2	68
6		билим асослари								1	1	2	68
7	Математика	Математика	5	5	5	5	5	5	5	5	5	45	1525
8		Информатика								1	2	3	102
9	Табий билимлар	Физика						2	2	2	2	8	272
10		Киме							2	2	2	6	204
11		Биология					1	2	2	2	2	9	306
12		Табиат ва география	1	1	1	1	1	2	2	2	2	13	441
13	Маънавият	Одобнома	1	1	1	1						4	135
14		Ватан туйғуси					1	1				2	68
15		Маънавият асослари							1	1	1	3	102
16	Санъат	Муסיқа маданияти	1	1	1	1	1	1	1			7	237
17		Тасвирий санъат	1	1	1	1	1	1	1			7	237
18	Технология	Чизмачилик								1	1	2	68
19		Меҳнат	1	1	1	1	2	2	2	1	1	12	407

20	Соғломлаштириш машғулотлари	Жисмоний тарбия	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18	610
21		Ҳафталик умумий соатлар сони (давлат ихтиёридаги соатлар)	20	2	24	24	30	32	33	34	35	254	8616
22		Мактаб ихтиёридаги соатлар	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18	610
23		Ҳафталик энг кўп дарслар сони	22	4	26	26	32	24	25	26	27	272	9226
24		Амалий меҳнат машғулотлари					6	6	10	16			

Юқоридаги жадвалларни таҳлил қилар эканмиз, ҳар ўқув йили учун мўлжалланган ўқув режаси ишлаб чиқилиб, уни кузатганимизда, 2018-2019 ўқув йилига мўлжалланган ўқув режаси бўйича 1-6-синфлар янги дастур асосида, 7-11-синфлар эса амалдаги дастур асосида таълим олишининг боиси шуки, мамлакатимиз ўрта таълим муассасаларининг барча ўқувчилари ҳамма фанларни лотин алифбосида ўрганмоқдалар. Ҳозирги давлат таълим стандартидаги энг муҳим нарса шуки, унда ҳафталик соатлар аввалгидек 40-42 соатни эмас, балки 22-27 соатни ташкил қилади ва булардан 2-4 соат мактаб маъмурияти ҳисобига берилган. Ушбу ҳужжат бошланғич таълими ривожланган хорижий мамлакатлар тажрибаси асосида миллий таълим тизимимизга мос қилиб яратилган. У ўз ичига асосан филология – ўзбек тили, она тили ва ўқиш, математика, табиат, тиббиёт, инсон ва жамият, одобнома, мусиқа маданияти, тасвирий санъат, меҳнат ва жисмоний тарбияларни олади. 1-синф ўқувчисига ҳафтада 20 соат дарс мўлжалланган ва бир кунда 4 соатдан тўғри келади. Унинг 8 соати она тили ва ўқиш, 5 соати математика, 1 соатдан табиат, инсон ва жамият фанларини ўрганади, яъни ўқувчи ҳар куни 2 соат ақлий ва 1 соат жисмоний меҳнат билан

машғул бўлиши ҳам ватанамиз келажаги бўлган ёш авлод тарбиясига ғамхўрлик намунасидир.

7-жадвал

Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти

№	Таълим соҳалари	Ўқув фанлари	Синфлар				Хафталик умумий соатлар	Жами соатлар
			I	II	III	IV		
			Давлат ихтиёридаги соатлар					
1	Филология	Ўзбек тили		2	2	2	6	204
2		Она тили ва ўқиш	8	8	10	10	36	1216
3	Математика	Математика	5	5	5	5	20	675
4	Табиат	Табиат	1	1	1	1	4	135
5	Инсон ва жамият	Одобнома	1	1	1	1	4	135
6		Муסיқа маданияти	1	1	1	1	4	135
7		Тасвирий санъат	1	1	1	1	4	135
8		Меҳнат	1	1	1	1	4	135
9		Жисмоний тарбия	2	2	2	2	8	270
10		Хафталик умумий соатлар (давлат ихтиёридаги соатлар)	20	22	24	24	90	3040
11		Мактаб ихтиёридаги соатлар	2	2	2	2	8	270
12		Хафталик энг кўп дарслар сони	22	24	26	26	98	3310

Мутахассисларга бўлган талабни аниқлаш масаласи, одатда, етарлича мураккаблиги билан ажралиб туради. Уни ҳал этиш илмий-техник ва ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичларни эътиборга олиш, истиқболни белгилаш орқали амалга оширилади.

Мутахассисларга бўлган талабни аниқлаш қуйидаги асосий тамойиллар ва усуллар негизида амалга оширилади:

- ▶ Мутахассис кадрлар деб, олий маълумотга (бакалавр, магистр даражасидаги), шунингдек, мактабгача таълим, ўрта махсус маълумотга эга бўлган шахслар тушунилади.
- ▶ Одатда, мутахассис тайёрлаш жараёни маълум муддатни талаб қилади.
- ▶ Мутахассисларга бўлган талаб икки турга бўлинади: ялпи талаб ва қўшимча талаб.

Мутахассисларга бўлган ялпи талаб деганда, маълум муддатдаги вақт оралиғида ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлган ёки бошқа турдаги хизмат вазифаларини амалга ошириш учун лозим бўлган жами мутахассисларнинг сони тушунилади.

Қўшимча талаб деганда эса, мавжуд мутахассислар сафини ишлаб чиқариш эҳтиёжидан келиб чиққан ҳолда тўлдириб бориш учун мўлжалланган мутахассислар сони тушунилади.

Мутахассисларга бўлган талабни аниқлашнинг бир неча усуллари мавжуд бўлиб, уларнинг асосийлари қуйидагилардан иборат:

1. Мутахассислар билан таъминланганлик даражасини ҳисобга олиш усули. Бу усулда маълум муддат мобайнидаги мутахассислар сонини ишчи ва хизматчиларнинг умумий сонига нисбати тарзида динамик ва статистик коэффициентларини аниқлаш масаласи асос сифатида олинади.

2. Экстрополяция усули. Бир неча йилларга мўлжалланган узоқ муддатли ҳисоблашларни амалга оширишда, шунингдек, иш ҳажмини аниқ ҳисоблаш имкони бўлмайдиган соҳалар учун мутахассислар сонини аниқлашда экстрополяция усулидан фойдаланилади ва бу усулнинг аниқлик даражаси бир мунча паст ҳисобланади.

3. Меъёрий усул. Ушбу усулдан муассасада мавжуд штат бирлигидаги лавозимлар сонини эътиборга олган ҳолда ялпи ва қўшимча талабларни аниқлаш масаласи ҳал этилиб, муайян ҳақиқий шароитлар учун татбиқ қилинади.

Мутахассисларга бўлган талабни аниқлашнинг юқорида қайд этилган усулларни ҳар учаласидан муайян вазиятни эътиборга олган ҳолда фойдаланишга асосланган математик моделни қуриши қуйидагича ифодаланади.

Бунинг учун қуйидаги белгилашларни киритамиз:

i -худудлар (вилоятлар) индекси; $i = \overline{1, n}$;

J - мутахасислар индекси;

t - жорий йил;

T - режалаштирилаётган йил;

$T-t$ – вақт орттирмаси;

a_i - i - худуддаги ишлаб чиқариш билан банд бўлган ишчи ва хизматчилар сони;

a_{it} - i -худуднинг t -йилдаги ишчи-хизматчилар билан тўлдирилиши;

a_{it} - i - худудда t -йилда табиий чекланиш натижасида ишчи-хизматчиларнинг камайиши;

b_i - i -худуддаги мутахассислар сони;

b_{it} - i -худудда t -йилда мутахассисларнинг тайёрланиши (чиқарилиши);

b_{jt} - j -худудда t -йилда табиий чекланиш натижасида мутахассисларнинг камайиши.

Муайян ишлаб чиқариш ёки ноишлаб чиқариш соҳасининг бирор бир мутахассислик бўйича кадрлар билан таъминланганлик даражасини ҳар бир 10 мингта банд ишловчи даражасидаги мутахассис кадрларнинг салмоғи (таъминланганлик даражаси) қуйидаги формуладан аниқланади:

$$b_i = \frac{b_i \cdot 10000}{a_i} \quad (3.2.1)$$

Маълум вақт мобайнидаги (истикболдаги 5-10 йил ичида) ўқув юртлари битирувчилари сонининг ҳар бир 10 мингта банд ишловчилар доирасидаги салмоғи

$$L_i = \frac{\sum_{t=1}^T [b_i + (b_{it} - b_{jt})T] - 10000}{\sum_t a_{it}} \quad (3.2.2)$$

формуласи ёрдамида аниқланади.

(3.2.1) формула шартлари асосида маълум муддатдан кейинги мутахассислар сони

$$Qb_i = b_i + (b_{it} - b_{jt}) \quad (3.2.3)$$

Формула ёрдамида аниқланади.

Мутахассисларга бўлган қўшимча эҳтиёж олинган натижалари билан шу соҳада ишлаётган мутахассислар сони орасида айирма шаклида топилади:

$$D_i = L_i - b_i \quad (3.2.4)$$

(3.2.1)–(3.2.4) формулалари ёрдамида аниқланган маълумотлар асосида ҳудудларнинг мутахассислар билан таъминланганлик даражаси ва ўқув юртларига қабул режаларини аниқлаш имконига эга бўлинади.

Шундай қилиб, умумий ўрта таълим муассасалари бошқарувни такомиллаштиришда педагог мутахассисларга бўлган эҳтиёжни қондириш режали давр учун бажарилса, ҳар бир йилдаги битирувчилар ўзгариб боришса умумий талабни қондиришга йўналтирилади. Шу сабабли, 5-10 йил ичида аниқ мақсадни амалга ошириш мумкин бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 29 августдаги «Таълим тўғрисида»ги қонуни. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Тошкент: Шарқ, 1997.- 31 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг 1997 йил 29 августдаги «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури». Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. – Тошкент: Шарқ, 1997.-31 б.

3. Ўзбекистон Республикаси «Таълим тизимини ислохотлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатлар». 1-қисм, Т., 1998 й.
4. Ўзбекистон Республикаси «Таълим тизимини ислохотлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатлар». 2-қисм, Т., 1998 й.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори (№406, 23.09.98 й) «1999-2005 йилларда академик лицейлар ва мактабгача таълим, ўрта махсус, касб-ҳунар коллежлари ҳамда академик лицейларнинг моддий-техника базасини ривожлантириш ҳамда маблағ билан таъминлаш дастури тўғрисида».
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 19 февралдаги «2004-2008 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш дастурини тайёрлаш чоратадбирлари тўғрисида»ги фармойиши.
7. Ўзбекистон Республикаси Президенти Мирзиёев Шавкат Миромонович Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Тошкент. Ўзбекистон” 2017
8. Ўзбекистон Республикаси Президенти Мирзиёев Шавкат Миромонович Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қонидаси бўлиши керак. Тошкент. Ўзбекистон” 2017
9. Ўзбекистон Республикаси Президенти Мирзиёев Шавкат Миромонович Қонун устуворлиги ва инсон манфатларини таъминлаш-юрт тарақиёти ва халқ фаровонлиги гарови. Тошкент. Ўзбекистон” 2017
10. Ўзбекистон Республикаси Президенти Мирзиёев Шавкат Миромонович Буюк келажакимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга қурамиз. Тошкент. Ўзбекистон” 2017
11. Ўзбекистон Республикаси Президенти Мирзиёев Шавкат Миромонович Миллий тарақиёт йўлимизни қатъият билан давом этириб янги босқичга кўтарамиз. Тошкент. Ўзбекистон” 2017

12. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасини ўрганиш ва кенг жамоатчилик ўртасида тарғиб этишга бағишланган. Илмий оммабоп қўлланма. Тошкент-2018. ”
Ўзбекистон”
13. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий мажлисга мурожаатномаси. 2018 йил, 28 декабрь //Халқ сўзи, 2018 йил, 29 декабрь.
14. Usmonov M. T. Solving Problems In Arithmetic Methods. International Journal of Academic Information Systems Research (IJASIR) ISSN: 2643-9026 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 58-61.
15. Usmonov M. T. Stenographic Protection of Information. International Journal of Academic and Applied Research (IJAAAR) ISSN: 2643-9603 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 31-35.
16. Usmonov M. T. Telecommunications and Network Security. International Journal of Academic Engineering Research (IJAEER) ISSN: 2643-9085 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 57-61.
17. Usmonov M. T. The Concept of Compatibility, Actions on Compatibility. International Journal of Academic Multidisciplinary Research (IJAMR) ISSN: 2643-9670 Vol. 5 Issue 1, January - 2021, Pages: 10-13.